

**Dagmar Beníšková: Obraz Podkarpatské Rusi v díle Ivana Olbrachta (od reportáže
k románu a novele)
(posudek oponenta diplomové práce)**

Diplomová práce Dagmar Beníškové se opírá o vhodně zvolené téma a má i logickou kompozici, kdy určité tematické celky (krajina, lidé, politické poměry) jsou sledovány nejprve v Olbrachtových reportážích z Podkarpatské Rusi a potom v jeho románech. V této souvislosti se ovšem nabízí otázka, proč je kapitola Mytologie obsažena pouze v reportážním oddílu, a ne v oddílu románovém, kde mytické hrají prvky větší roli. A proč sociální podmínky Podkarpatska, kterým je v reportážním oddílu věnována celá kapitola, jsou v oddílu románovém pouze shrnuty do podkapitolky části věnované Židům.

Celou práci otvírají faktograficky bohaté kapitoly, které popisují složitou historii Podkarpatska, vlastní, rusky a ukrajinsky psanou podkarpatskou literaturu a především českou beletristickou i reportážní literaturu, která se po vzniku republiky, ve 20. a 30. letech touto oblastí zabývala (v jejím přehledu významně chybí jméno Jiřího Langra – už proto, že se autorka obsáhle věnuje problematice chasidského židovství). Pouze přehledový charakter má také kapitolka o tamních pobytech Ivana Olbrachta.

Potom už se diplomantka zabývá Olbrachtovými reportážemi, ve kterých nevidí pouze přípravu pro pozdější beletristickou práci. Všimá si i rozdílů mezi novinovou (kulturněpolitickou) podobou reportáže a její podobou knižní (kdy už jde vlastně o uměleckou reportáž), tedy postupů jako je dialogizace nebo epizace. Obsáhlými ukázkami potom ilustruje Olbrachtův způsob zobrazování podkarpatské krajiny, jejích obyvatel i sociálních podmínek jejich životů, přičemž si všimá, že Olbracht odlišnost kraje postihuje historicky, ne geograficky, když píše o životě ustrnulém v „jedenáctém století“. V kapitole o politických poměrech se dotýká nejen politiky samotné, ale i poměrů sociálních, národnostních, otázky sionismu a poměrů náboženských. Kapitola mytologie se zabývá pouze lidovým čarodějnictvím a mytologizovanými historickými postavami loupežníků Dovbuše a Šuhaje.

Nejcennější kapitolou druhé části („Romány“ – o Nikolovi Šuhajovi a Goletu v údolí) je její úvod, shrnující dosavadní literárněvědné poznatky o obou prózách. Následující kapitoly o přírodě a lidech jsou vlastně jen ukázkami obsáhle ilustrovanými popisy, které postrádají zřetelné myšlenkové zacílení. Určitou zajímavost lze ale přiznat alespoň kapitolce o Šuhajově konfrontaci s vlastní legendou a kapitolkám, které ve vztahu ke Goletu v údolí popisují židovský humor a smutek.

Příliš stručný závěr práce ústí v očekávanou tezi, že Olbracht dosáhl „jednoty reality a poezie“, čímž svému dílu dodal „punc literární velkoleposti“.

Tím se dostávám k hlavnímu problému práce, který vidím v autorčiných omezených stylizačních schopnostech. Diplomantka se potýká i s běžnými vazbami (píše např. že „druhé rovině /próz/ hraje prim idealizace, mysticismus“ /81/, že „debata o víře patří mezi ty bez smířčího konce“ /69/, že Hanelini rodiče „dodrželi všech zvyků“ /72/) apod. Z obtíží si pomáhá několikerým způsobem:

Nejčastěji nesignalizovanými parafrázemi Olbrachtových textů („jako by se do jejích očí vpíjel židovský smutek“, ale přitom „Haneliny oči jsou houbou, která do sebe vtahuje nálady“, „Braňa je v době menstruace, svého měsíčního květu nečistá“, kraj je tak

nepřehledný, že „kdyby se zde octl nějaký cizinec, se slzami v očích by se dovolával jména své matky nebo boha, jen aby našel cestu zpět“ /20/, často i na hranicích spisovnosti („do studny mu byla nalita petrolej“ apod.).

Někdy tak dospívá až k emotivním vyjádřením, která snad obtočí v beletrii, ale sotva v odborném textu („jako by /Rusíni/ k životu nepotřebovali nic víc než přítomnost přírody, modré nebe nad hlavou a vášeň v srdci“ /20/, „/Rusíni/ chodí do kostela, dodržují půst, všechny formální požadavky mají splněny, ale přeci jenom v tomto výčtu něco chybí. Jejich srdce“ /33/).

Využívá i zcela konvenčních frazeologismů, když píše o „kulturních svatostáncích“, o „mladém a svěžím větru sionismu“, o tom, jak se „bohatí páni a politici ze svých teplých kanceláří divili“, jak bohatí Židé „tahají za drátky“, o „všemi mastmi mazaném Bajnyšovi“, někdy i v originálním posunutí („vytržení z ortodoxních okovů“, „místní podmínky prorostly lidem pod kůži“, „chudí společně zbrojí proti těm několika málo bohatým“ /asi ve smyslu „brojí“/, postava Šuhaje je „opředena pohádkovou pavučinou“, Nikola se postavil „vyšší mocnosti“, Hanele je „naočkovaná polanskou výchovou“ apod.).

Často také používá lidových rčení, i s patřičným uvozením (Olbracht „Židy, jak se říká, nehází do jednoho pytle“ /22/, „k úkolu přistupoval, jak se lidově říká, od lesa“ /23/, „pro peníze by si takříkajíc nechali vrtat koleno“ /47/, „jsou, jak se lidově říká, z jiného těsta“ /74/). Běžné je v textu i využití konvenčních lidových přirovnání (Židé sedí na penězích „jak slepice na vejcích“ /60/), někdy v až komické frekvenci („úkolem je zatknout Nikolu Šuhaje, který je na Podkarpatsku jako ryba ve vodě, jako rys ve svém rajónu, kdežto četníci se zde pohybují spíše jako „slon v porcelánu““ /74/). Vrcholem je asi pasáž o Šuhajovi, který čím víc o své legendě přemýšlel, „tím víc mu červík-neposeda vrtal v hlavě“ /52/.

V takovém textu potom pokusy o terminologické vyjadřování spíše vadí (když mluví o „stravovacích návycích“ Rusínů, o „terénních znalostech“ Eržiky, o „extra porci“ duchovního občerstvení, kterou si dopřál Pinches, případně o „infarktové“ situaci, kterou zažívá Šuhaj při střelbě na Tisové, po níž však zase „nemá po stresu ani památky“ /45/. Opakem je občasná alarmující vágnost („/židovští obchodníci/ předváděli herecké výkony, jež bez urážky mohly být nominovány na kdejakou hereckou výroční cenu“ /58/) nebo naivní zobecnění („když se /dřevaři/ koncem léta vrátí, pomilují se se svými ženami, na jejichž věrnost se příliš neptají, a opět pokračují v práci“ /opakovaně, 17, 49/).

Autorčin osobitý styl působí leckdy až komicky a normám odborného vyjadřování se vymyká („Olbracht byl znalcem podkarpatské krajiny [...] věděl by i jména zajíců, kdyby si je místní lidé pojmenovali“ /18/). Nekomentoval bych ho ale tak důkladně, kdyby občas vážně nekomplikoval porozumění textu. Rád bych se proto na závěr zeptal na několik věcí:

- Když diplomantka píše, že pro Olbrachta nejsou obyvatelé Podkarpatska „jen exotickou hříčkou přírody“ /48/, co má přesně na mysli? Souvisí to nějak s následným citátem z Josefa Hory nebo s pasáží o „samoučelném folklóru“? A jak?
- Jak ona sama (na základě toho, co se dozvěděla) hodnotí vztah Čechů a českých úřadů k Podkarpatsku?
- Kde by hledala podrobnější poučení o chasidském náboženství?
- Jaké byly náboženské poměry na Podkarpatské Rusi? Byli-li Rusíni křesťany jen „navrch“, jakými křesťany byli? Katolíky podle českého vzoru, luterány podle vzoru sousedních Slováků nebo pravoslavnými podle Ruska? O tom se v textu nedočteme.

Zato se dočteme o uctívání Boha pastevců, stád a země; skutečně se ale autorka domnívá, že v tomto smyslu lze mluvit o „vyznání“?

- Olbracht strávil na Podkarpatsku vlastně jen šestery letní prázdniny. Podle různých svědectví se stýkal převážně s Čechy, s Rusíny jen výjimečně. A ačkoli nepolemizují s tím, že čas na Podkarpatsku strávený „zúročil do poslední kapky“, nejsem si jist, že mohl skutečně být „znalcem podkarpatské krajiny“. Na základě čeho tedy diplomantka došla k tomuto názoru?

Text je (až na občasné chyby v přičestí /„stoly se prohýbali jídlem“ apod./) gramaticky v pořádku, ale jeho nízká stylizační úroveň opravdu vadí. S vědomím, že diplomantka na jeho vypracování vynaložila značnou práci, ho ale doporučuji k obhajobě.

V Praze 11. 9. 2011

PhDr. Václav Vaněk, CSc.